

بیتالی

۱۴ / ۱۲ / ۱۳۷۸

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

دانشکده مرتع و آبخیزداری

پایان نامه کارشناسی ارشد

مرتعداری

عنوان

بررسی نقش عوامل اقتصادی و اجتماعی در تخریب

مراعات دشت تجن

استاد راهنما

دکتر نعمت ۰۰۰۱ خلیقی

۵۳۰۶

استاد مشاور

مهندس هوشنگ ریاضی

تهیه کننده

محمد رضانی

پاییز ۱۳۷۸

۲۷۷۳۹

بسمه تعالی

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

دانشکده مرتع و ابخیه - سرداری

مدیریت محترم گروه مرتعداری

بدینوسیله با اطلاع میرساند جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد آقای محمد رمضان گالشی به شماره دانشجویی ۷۶۷۱۴۱۰۳ دانشجوی رشته مرتعداری با عنوان :

" بررسی نقش عوامل اقتصادی و اجتماعی در تخریب مراتع دشت تنجن "

در تاریخ ۷۸/۱۰/۱ ساعت ۱۲-۰ در محل سالن اجتماعات دانشگاه با حضور هیئت داوران پایان نامه بشرح زیر تشکیل و با نمره ۸۱٫۱ پذیرفته شد.

اعضای هیئت داوران :

۱- آقای دکتر نعمت اله خلیقی

استاد راهنما

مشاور اول

۲- آقای مهندس هوشنگ ریاضی

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه

۳- آقای دکتر کامران رهنما

عضو هیئت داوران

۴- آقای دکتر نادر بیروودیان

۵- آقای دکتر محمود عقیلی

امضاء استاد راهنما - دکتر نعمت اله خلیقی

۲۷۷۳۹

تقدیم به:

پدر و مادرم که در تمام مراحل زندگی و به
خصوص در طی مراحل تحقیق و نگارش این رساله یار
و یاور من بوده اند.

سپاس و تشکر

اکنون که در سایه الطاف ایزد منان تحقیق، تدوین و نگارش این طرح به اتمام رسیده است بر خود لازم می‌دانم که از اساتید بزرگوار و ارجمندم و کلیه کسانی که به هر نحوی بنده را در جریان این تحقیق یاری نموده‌اند نهایت تشکر و قدر دانی خود را ابراز دارم و از خداوند بزرگ سلامت و موفقیت روز افزون آنان را مسئلت دارم.

از زحمات آقای دکتر خلیقی به عنوان استاد راهنما، که در کلیه مراحل پایان نامه مرا یاری نموده‌اند و با نظرات ارزنده خود مرا یاری فرموده‌اند تشکر و قدر دانی می‌نمایم.

همچنین کمال تشکر خود را به آقای مهندس ریاضی به عنوان استاد مشاور و آقای دکتر کامران رهنما به عنوان نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه ابراز می‌دارم که در طی این تحقیق با نصایح و پیشنهادات خود موجب پر بارتر شدن این پژوهش شده‌اند.

از کلیه مسئولین و سازمانهایی که در پژوهش و نگارش این پایان نامه با بنده همکاری نموده‌اند از جمله آقای مهندس احمدی معاونت دام جهاد استان مازندران، مهندس فتحی معاونت آمار و برنامه ریزی سازمان و بودجه استان گلستان، کارکنان سازمان برنامه استان مازندران، کارکنان شرکت خزر آب و بویژه آقای مهندس ایاز، کارکنان و اساتید دانشکده مرتع و آبخیزداری، موسسه خدمات کامپیوتری عدل و... نیز تشکر و قدر دانی می‌نمایم.

در پایان بر خود فرض می‌دانم که از کلیه دوستان عزیز دانشجوییم که در طی مراحل تحقیق پایان نامه، نگارش و آمادگی برای دفاع، بنده را یاری فرموده‌اند نهایت تشکر و قدر دانی ابراز دارم.

فهرست

صفحه	عنوان
الف	مقدمه
۱	فصل اول : معرفی منطقه مورد مطالعه
۲	۱-۱ : مفاهیم تحقیق
۳	۱-۲ : جغرافیای طبیعی
۸	۱-۳ : وضعیت اقتصادی و اجتماعی
	۱-۴ : معرفی اجمالی مراتع منطقه
	فصل دوم : اهداف
۱۱	۲-۱ : اهداف و اهمیت تحقیق
۱۲	۲-۲ : فرضیه های تحقیق
	فصل سوم : سابقه تحقیق
۱۳	۳- سابقه تحقیق
	فصل چهارم : روش تحقیق
۱۸	۴-۱ : روش تحقیق
۲۰	۴-۲ : مراحل تحقیق
۲۱	۴-۳ : متغیر های تحقیق
۲۵	۴-۴ : روشهای آماری
	فصل پنجم : نتایج ، تجزیه و تحلیل یافته ها و پیشنهادات
۲۷	۵-۱ : تجزیه و تحلیل جداول
۳۲	۵-۲ : تعیین شاخص تخریب
۳۳	۵-۳ : نتایج رگرسیون
۴۸	۵-۴ : بررسی صحت فرضیه ها
۴۶	۵-۵ : تجزیه و تحلیل یافته ها
۵۹	۵-۶ : پیشنهادات
۶۱	منابع
	ضمائم

فهرست جداول

- جدول ۱-۱ : جدول ضرایب دمارتن
- جدول ۱-۲ : میانگین سالانه ، ماهانه پارامترهای اقلیمی دشت تجن
- جدول ۱-۳ : طبقه بندی دهستانها و شهرهای واقع در محدوده مطالعاتی دشت تجن بر حسب جمعیت ، تعداد و بعد خانوار ۱۳۷۵
- جدول ۱-۴ : نرخ رشد جمعیت در آبادیهای توسعه یافته در محدوده مطالعاتی دشت تجن
- جدول ۱-۵ : جمعیت (آبادیها) ۶ ساله و بالاتر ، تعداد و درصد افراد با سواد ، لازم التعلیم دهستانها
- جدول ۱-۶ : جمعیت افراد ده ساله و بالاتر ، جمعیت شاغل و بیکار دهستانهای دشت تجن
- جدول ۱-۷ : اولویت فعالیتهای اقتصادی در دهستانهای محدوده مطالعاتی دشت تجن
- جدول ۱-۸ : مساحت زمینهای زراعی آبی ، دیم و باغات میوه و مرکبات
- جدول ۱-۹ : تعداد گاو و گوساله ، بز و گوسفند در دهستانهای دشت تجن
- جدول ۱-۱۰ : تعیین وضعیت مراتع از طریق مشاهده و تخمین
- جدول ۱-۱۱ : تعیین ظرفیت مراتع بر حسب AUM در هکتار بر اساس وضعیت بارندگی
- جدول ۱-۱۲ : ظرفیت مراتع منطقه دشت تجن
- جدول ۱-۴ : جدول حجم نمونه برداری روستاهای منطقه
- جدول ۱-۵ : تغییرات جمعیت ، تعداد خانوار و بعد خانوار روستاهای نمونه
- جدول ۲-۵ : جمعیت و تغییرات سطح افراد با سواد در روستاهای نمونه
- جدول ۳-۵ : جمعیت افراد ده ساله و بالاتر ، درصد افراد شاغل و بیکار و نسبت جنسی در روستاهای نمونه
- جدول ۴-۵ : تعداد و تراکم واحد دامی در دوره مطالعه
- جدول ۵-۵ : سطح اراضی کشاورزی ، سرانه خانوار و درصد تغییرات سطح اراضی زراعی در روستاهای نمونه
- جدول ۶-۵ : سطوح اراضی زراعی به تفکیک نوع کشت در روستاهای نمونه

جدول ۵-۷ : سطوح اراضی زراعی به تفکیک نوع کشت و محصول روستاهای نمونه

جدول ۵-۸ : سطح درآمد کل و کشاورزی خانوارها

جدول ۵-۹ : نظر بهره برداران در زمینه شیوه مالکیت و بهره برداری از مراتع

جدول ۱-۱۰ : نظر کارشناسان در زمینه نحوه مالکیت و بهره برداری از مراتع

جدول ۵-۱۱ : میزان تأثیر اجرای قوانین منابع طبیعی در حفاظت مرتع و جلوگیری از

تخریب آن از نظر بهره برداران

جدول ۵-۱۲ : میزان تأثیر اجرای قوانین منابع طبیعی در حفاظت مرتع و جلوگیری از تخریب

آن از نظر کارشناسان

جدول ۵-۱۳ : ضرائب همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته

مقدمه

مراتع یکی از مهمترین منابع تولید گوشت و سایر فرآورده های دامی ، دارویی و صنعتی است . از منافع مهم دیگر مراتع حفاظت خاک ، نفوذ باران ، تغذیه منابع آبهای زیر زمینی ، جلوگیری از کاهش سریع حجم مفید سدها و در نتیجه کاهش خسارتهای سیل و ... است که به مراتب از تولید علوفه و تغذیه دام مهمتر است . حفظ نقشهای حیاتی مرتع در گرو اعمال مدیریت اصولی و در رأس آن تعادل و بهره گیری بهینه از مراتع است .

با افزایش جمعیت ، تقاضا برای گوشت و فرآورده های دامی افزایش می یابد که نیازمند برنامه ریزی منسجم و همه جانبه است . تنوع مصرف ، ورود تکنولوژی بدون برنامه ، مالکیت مراتع و ... احتمالاً در آینده کشور را با بحران مواجه می کنند .

در بیشتر مطالعات و پژوهشهایی که به منظور شناخت عوامل تخریب و ارائه راه حل انجام گرفته به طور عمده به بررسی مسایل فنی و یا عواملی پرداخته شد که بیشتر معلول بوده تا علت و سبب باشند . بنابراین برای پیشنهاد و ارائه هر گونه راه حلهای مناسب ، بدون بررسی و شناخت عوامل اقتصادی و اجتماعی نمی توانیم بقاء این منبع حیاتی را تضمین کرده و یک سیستم بهره برداری پایدار و با ثبات برقرار کنیم . امید است بررسی حاضر بتواند نقش مؤثری هر چند مختصر در کاهش اثرات عوامل اقتصادی - اجتماعی در تداوم تخریب ایفا نماید .

فصل اول

معرفی منطقه مطالعه

۱-۱: تعریف مفاهیم تحقیق:

- آبادی (نقطه روستایی): آبادی به مجموعه یک یا چند مکان و اراضی به هم پیوسته (اعم از کشاورزی و غیر کشاورزی) گفته می شود که خارج از محدوده شهرها واقع شده است و دارای محدوده ثبتي یا عرفی مستقل باشد.

- کار: هر نوع فعالیت، فکری یا بدنی است که قانوناً مجاز بوده و به منظور کسب درآمد (نقدی یا غیر نقدی) صورت گیرد.

- وضعیت اشتغال: وضعیت اشتغال افراد در جامعه به پنج صورت ذیل است:

۱- شاغل ۲- بیکار ۳- محصل ۴- خانه دار ۵- دارای درآمد بدون کار

۱- شاغل: افراد زیر در جامعه شاغل می باشند:

الف) کسانی که در طول هفته مشغول کار بوده باشند.

ب) کسانی که دارای شغلی هستند و به دلیل بیماری و شرایط کاری کار نکرده اند.

- بیکار (جویای کار): کسانی که دارای شغلی نیستند و در طول هفته گذشته در جستجوی کار باشند.

۱- محصل: کسانی که مشغول تحصیل هستند و شاغل یا بیکار جویای کار نباشند.

۲- خانه دار: به کسانی گفته می شود که شاغل، بیکار یا محصل نباشند و به خانه داری مشغول باشند.

۳- دارای درآمد بدون کار: کسانی که شاغل، بیکار، محصل و خانه دار نباشند و درآمدهای مستمری مانند حقوق بازنشستگی، درآمد املاک و مستغلات، سود سهام و... دارند در آمد بدون کار محسوب می شوند.

- باسواد: کسانی که می توانند به فارسی یا به هر زبان دیگری متن ساده ای را بخوانند و بنویسند، خواه مدرک رسمی داشته باشند یا نداشته باشند، با سواد تلقی می شوند.

- افراد لازم التعلیم: افرادی که سن آنان از شش سال بیشتر باشد را افراد لازم التعلیم گویند.

- نسبت جنسی: نسبت جنسی عبارت است از نسبت تعداد مردان به زنان یا زنان به مردان که معمولاً به صورت درصد است که در این تحقیق، نسبت مردان به زنان است

$$\text{نسبت جنسی} = \frac{M}{F} * 100$$

۱-۲ : خصوصیات جغرافیای طبیعی منطقه مطالعه

۱-۲-۱ : حدود و موقعیت جغرافیایی :

دشت تجن در کرانه های شرقی و غربی رودخانه تجن در پهنه ای به مساحت ۷۴۴ کیلومتر مربع گسترش یافته است / این محدوده بین طولهای ۵۲ / ۵۳ و ۵۳ / ۱۵ شرقی و عرضهای ۳۰ / ۳۶ و ۵۰ / ۳۶ شمالی واقع شده است . از شمال به دریای خزر و از جنوب به خط راه آهن تهران - گرگان ، از شرق به نکارود و از غرب به رودخانه سیاه رود منتهی می شود . این منطقه از نظر تقسیمات کشوری در محدوده شهرستانهای ساری و قائم شهر واقع شده است .

۱-۲-۲ : شکل زمین و تیپ ناهمواریها (توپوگرافی) :

محدوده مطالعاتی از تیپ اراضی دشتی و جلگه ای هموار می باشد . که بین دو حد ارتفاعی حدود ۴۵ متر از سطح دریا در جنوب ترین حد (حاشیه ارتفاعات جنوبی این دشت) تا حد ۲۵- متر از سطح دریا آزاد در شمالی ترین حد (کناره های دریای خزر) واقع شده است . جهت عمومی شیب در این منطقه از جنوب به شمال بوده که بین هفت در هزار تا کمتر ۴ در ده هزار (حدود صفر) در منطقه ساحلی در نوسان است .

۱-۲-۳ : تعیین نوع اقلیم :

در این مطالعه برای تعیین نوع اقلیم از روش دمارتن استفاده شده است .

فرمول دمارتن

$$I = \frac{P}{T+10} = \frac{718/2}{26/5} = 27/09$$

I : ضریب دمارتن

P : میزان بارندگی سالانه به میلیمتر

T : درجه حرارت متوسط سالانه به سانتیگراد

براساس روش دمارتن ، اقلیم دشت تجن نیمه مرطوب می باشد .

شکل شماره ۱ نمودار آمبروترمیک دشت تجن را نشان می دهد .

جدول (۱-۱) : جدول ضرایب دمارتن

نوع اقلیم	ضریب دمارتن
خشک	<۱۰
نیمه خشک	۱۹/۹-۱۰
مدیترانه ای	۲۳/۹-۲۰
نیمه مرطوب	۲۷/۹-۲۴
مرطوب	۳۴/۹-۲۸
بسیار مرطوب	>۳۵

۱-۳- ویژگیهای اقتصادی - اجتماعی

در این بخش بطور خلاصه ویژگیهای جمعیتی ، اقتصادی و فرهنگی از قبیل فعالیت‌های اقتصادی ، اولویت کاربری اراضی و نحوه مالکیت اراضی و سرانه اراضی کشاورزی خانوار مورد بررسی قرار می گیرد .

۱-۳-۱- ویژگیهای جمعیتی :

۱-۳-۱-۱- جمعیت :

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ ، در محدوده مطالعاتی ۳۰۷۹۰۷ نفر زندگی می کنند که در ۱۶۱ روستا ، ۷ دهستان ، یک شهر و دو شهرستان ساکن هستند آبادیهای محدوده مطالعاتی دشت تجن متعلق به هفت دهستان هستند ؛ که دهستانهای رودپی ، مذکوره ، میانند رود کوچک و میانند رود بزرگ و اسفیررود شورآب در شهرستان ساری و دهستانهای سیاهرود و گیل خواران در شهرستان قائم شهر واقع شده اند . همچنین طبق سرشماری سال ۱۳۷۵ ، ۱۱۲۰۲۵ نفر در دهستانهای دشت تجن ساکن هستند محدوده مطالعاتی دشت تجن دارای یک منطقه شهری بنام ساری است ، که در منتهای الیه ضلع جنوبی این دشت قرار دارد و جمعیت ساکن در این شهر بر اساس سرشماری ۱۳۷۵ ، ۱۹۵۸۸۲ نفر بوده است .

۱-۳-۱-۲ - ترکیب جنسی جمعیت :

جمعیت ساکن در دشت تجن اعم از نقاط شهری و اعم از نقاط روستایی ۲۰۷۹۰۷ نفر می باشد که شامل ۱۵۵,۴۷۸ نفر مرد و ۱۵۲,۴۲۹ نفر زن می باشد. به عبارتی ۵۰/۵ درصد جمعیت را مردان و ۴۹/۵ درصد جمعیت را زنان تشکیل می دهند، و نسبت جنسی دشت تجن معادل ۱/۰۲ می باشد و نسبت جنسی کشور معادل ۱/۰۳ می باشد و مقایسه این دو عدد نشان می دهد که نسبت جنسی کشور بزرگتر از نسبت جنسی دشت تجن است و این دلالت بر مهاجرت مردان این منطقه به نقاط دیگر کشور است.

آمار نشان می دهد نسبت جنسی در شهر سازی برابر ۱/۰۲ می باشد که با نسبت جنسی کل منطقه یکسان است. در مناطق روستایی نیز ۵۰/۶ درصد جمعیت را مردان و ۴۹/۴ درصد جمعیت را زنان تشکیل می دهند و نسبت جنسی در نقاط روستایی ۱/۰۲ می باشد / در بین دهستانها، دهستان رودپی با نسبت جنسی ۱/۱ و دهستان شاهرود با نسبت جنسی ۰/۹۶ به ترتیب بالاترین و پایین ترین نسبت جنسی را دارا می باشند.

۱-۳-۱-۳ - تعداد و بعد خانوار

بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵، شمار خانوارهای دشت تجن ۶۷۶۶۷ خانوار می باشد و تعداد خانوار شهرسازی ۴۴۲۵۲ خانوار و در نقاط روستایی ۲۳۴۱۳ خانوار است. در بین دهستانها، دهستان رودپی با ۷۴۹۹ خانوار بیشترین تعداد خانوار و دهستان سیاهرود با ۱۲۸۸ خانوار کمترین تعداد خانوار را دارا می باشد.

در سال ۱۳۷۵، در استان مازندران بعد خانوار ۴/۸ نفر و در نقاط شهری استان ۴/۶ نفر و در نقاط روستایی ۵ نفر اعلام گردیده است / بعد خانوار در شهر سازی ۴/۴ نفر و بعد خانوار در نقاط روستایی دشت تجن ۴/۸ نفر می باشد که در مقایسه با نقاط روستایی کل استان که ۵ نفر می باشد، کوچکتر است که احتمالاً شرایط اقتصادی، زیستی منطقه بهتر از نقاط روستایی و کل استان مازندران است / در میان دهستانهای دشت تجن، دهستان رودپی با ۴/۹ نفر بالاترین و دهستان میاند رود بزرگ با ۴/۶ نفر پایین ترین بعد خانوار را دارا میباشند. (جدول ۱-۳-۱-۳ تعداد و بعد خانوار دهستانهای منطقه را به تفکیک نشان می دهد)

۱-۳-۱-۴ - رشد جمعیت :

با استفاده از آمار فرهنگ آبادیهای استان مازندران طی، دو سرشماری ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ در منطقه مطالعاتی، جمعیت از ۲۸۹۰۳۰ نفر در سال ۶۵ به ۳۶۶۹۳۴ نفر در سال ۷۵ بالغ

شده است که رشدی معادل ۲/۴۱ درصد داشته است. در همین فاصله زمانی جمعیت شهرسازی از ۱۴۱۰۲۰ نفر در سال ۶۵ به ۱۹۵۸۸۲ نفر در سال ۷۵ افزایش یافته است که نرخ رشد آن ۳/۳۴ درصد تعیین گردید. بر همین اساس نرخ رشد مناطق روستایی دشت تجن برابر ۱/۴۵ درصد بوده است. در بین دهستانهای دشت تجن، دهستان رودپی با ۱/۶۱ درصد و دهستان کیل خواران با ۱/۲۲ درصد به ترتیب بالاترین و پایین ترین نرخ رشد جمعیت را دارا می باشند. جدول ۴-۱ نرخ رشد دشت تجن به تفکیکی دهستان نشان می دهد)

۵-۱-۳-۱- سواد :

بر اساس سرشماری سال ۷۵ در محدوده مطالعاتی از ۲۷۳۳۸۲ نفر افراد لازم التعليم، ۲۴۲۹۶۲ نفر یعنی ۸۸/۸ درصد باسواد بودند؛ درصد سواد استان مازندران ۷۹/۵ درصد می باشد / از مقایسه دو عدد بالا نتیجه می گیریم درصد با سواد منطقه بالاتر از درصد باسوادی استان می باشد. از کل جمعیت لازم التعليم شهر ساری، ۱۵۶۶۰۱ نفر باسواد وجود دارد که نسبت به جمعیت لازم التعليم شهر ساری، ۸۹ درصد را تشکیل می دهند در نقاط روستایی بررسی درصد سواد و جمعیت با سواد نشان می دهد که از ۹۸۱۷۹ نفر جمعیت ۶ ساله و بالاتر ساکن در روستاها ۸۶۳۶۱ نفر عینی ۸۷/۹ درصد باسواد می باشند در میان دهستانهای دشت تجن، دهستان میان رود بزرگ با ۸۹ درصد بالاترین درصد باسواد دارا می باشد و پایین ترین درصد باسواد را دهستان مذکور با ۸۶/۳ درصد دارا می باشد / چگونگی وضعیت با سوادی از لحاظ تعداد و درصد باسوادان در هر یک از دهستانهای محدوده مطالعاتی در جدول (۵-۱) منعکس شده است.

۶-۱-۳-۱- اشتغال :

بطور کلی از نظر اقتصادی به بخشی از جمعیت که در هنگام مطالعه، شاغل و یا جویای کار باشند از نظر اقتصادی جمعیت فعال (تولید کننده) و در مقابل به افرادی که خانه دار، محصل و یا از کار افتاده بوده و با نقشی در انجام کار و کسب درآمد ندارند، غیر فعال (مصرف کننده) اطلاق می شود.

بر اساس آمارگیری عمومی نفوس و مسکن سال ۷۵، جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر مازندران برابر ۳۰۹۲۶۴۲ نفر یا ۷۶/۷ درصد کل جمعیت این استان را شامل می شوند که از این تعداد، جمعیت فعال جمعا ۳۵/۶ درصد از کل جمعیت ده ساله و بالاتر استان